

Úvod

Najít definici totemismu v této knize je snadné. Ale hned další kapitola nabídne minimálně jednu další. Takže čtenář nakonec zjistí, že zná několik různých definic, které si v některých případech protirečí.

Sám autor hned v úvodu upozorňuje, že každý z badatelů věnujících se totemismu dělal závěry na základě vlastního terénního výzkumu nebo na základě poznatků terénních výzkumů jiných badatelů. Ale ať už čerpal z osobního setkání s tímto jevem nebo jen ze zprostředkovaných informací, vždy šlo o geograficky omezené poznatky, a proto vzniklý popis totemismu byl platný jen pro tuto lokalitu a ne obecně pro všechny jevy, které jsou jako totemismus označovány.

V dalších kapitolách se pak autor snažil věnovat jednotlivým badatelům a jejich závěrům ohledně totemismu. Vždy uváděl přímo příklady domorodých kmenů a oblastí jejich existence, ze kterých jmenovaný badatel vycházel. Musím říct, že někdy je to trochu zmatené a čtenář se v tom může lehce ztratit. Navíc zpracovat referát je dost složité, protože bez uvedených příkladů je těžké stručně vysvětlit jak ke svým závěrům badatel přišel. Ale v opačném případě bych nakonec opsala skoro celou knihu.

Výpisky

V úvodu knihy se Lévi-Strauss věnuje hlavně osvětlení situace výzkumu totemismu v jeho době a blízké minulosti. Upozorňuje hlavně na oslabení zájmu u amerických badatelů. Zmiňuje také hned několik vědeckých poznatků, které k tomuto oslabení zájmu vedly, a také ty, které poslouží jako základ pro pochopení výzkumů rozebíraných v dalších částech knihy.

- Různá pojetí totemismu rozlišovala důsledným způsobem lidská společenství podle toho, že některá začlenila *do* přírody a jiná třídila podle jejich postoje *vůči* přírodě, což lze přirovnat k postupu, který by rozlišoval některé společnosti podle toho, jaké místo přiřadily člověku v živočišné říši, a jiné podle toho, zda znají či neznají způsob, jak lidé přicházejí na svět.
- Totemismus je především výhled mimo vesmír duševních postojů, které jsou základní pro křesťanské myšlení a které vylučují jakoukoliv spojitost mezi člověkem a přírodou.
- Z vítězný směr se dnes považují myšlenky, které udal ve svých prvních pracích Goldenweisser ... vznesl námitky proti tomu, aby se dávaly dohromady tři odlišné jevy: klanová organizace, přiřazování zvířecích a rostlinných jmen klanům a víra v příbuznost klanu a totemu, neboť jejich společný výskyt je známý jen z několika případů a každý z těchto jevů může být přítomen bez výskytu jiného.
- V roce 1914 W. H. R. Rivers, ... , označil totemismus za výsledek srůstání tří prvků. Prvek sociální: spojení zvířecího nebo rostlinného druhu, případně neživého předmětu či přímo skupiny takových předmětů s určitou stanovenou skupinou společnosti... Prvek psychologický: víra v příbuzenský vztah mezi členy skupiny a rostlinou nebo předmětem... Prvek rituální: úcta zasvěcená zvířeti, rostlině nebo předmětu, která se běžně projevuje zákazem požívání ... ovšem s jistými výjimkami.
- Každá definice totemismu je buď natolik zvláštní, že vylučuje mnoho jevů, které jsou běžně označovány za „totemické“, nebo natolik obecná, že zahrnuje příliš mnoho jevů, které však nelze dostatečně určit.

- Mluví-li se o totemismu, obvykle se směřují dohromady dvě otázky. První zní: jak se přiřazují lidské bytosti k rostlinám a zvířatům? Obecně vzato se odpověď opírá o vztahy mezi lidmi a přírodou; toto hledisko se promítá do umění a magie a rovněž se dotýká společnosti a náboženství. Druhá otázka se týká pojmenování příbuzenských skupin: jak se navzájem spojují jejich názvy se zvířecími a rostlinnými jmény? Totemismus pokrývá pouze případy, kdy se odpovědi na obě otázky propojí.

V první kapitole se Lévi-Strauss zabývá tzv. totemickým přeludem. Jednoduše řečeno jde o to, jak od sebe odlišit „skutečný totemismus“ od takových úkazů, které sice mají určité rysy totemismu, ale za totemismus ve skutečnosti nemohou být považovány.

Dále rozebírá původ slova totem a s tím související popis společností Odžibwejů žijících severně od Velkých jezer a obyvatel Tikopie, jejichž mýty o původu jejich rozdělení společnosti se v určitých bodech velmi podobají. V obou mýtech jde o střet lidí s výše postavenými bytostmi, ze kterých se stali zakladatelé klanů, neboli totemy. U Odžibwejů se jedna z bytostí zachová neopatrně a způsobí smrt člověka, její společníci ji za to vyženou a samy se stanou zakladateli velkých klanů, zvířata jejichž podobu bytosti mají se staly totemy těchto klanů. U obyvatel Tikopie se cizí bůh zachová podle a ukradne jídlo, domácí bohové jej pronásledují a zachrání čtyři druhy jídla, z nich se stanou zakladatelé rodů a zachráněné plodiny jsou totemy jednotlivých rodů.

- Název totemismu pokrývá v ideálním případě vztahy mezi dvěma řády – *přírodním* a *kulturním*. Přírodní řád zahrnuje jednak *druhy* a jednak *jednotlivce*, kulturní řád obsahuje *skupiny* a *osoby*.

	1	2	3	4
PŘÍRODA	Druh	Druh	Jedinec	Jedinec
KULTURA	Skupina	Osoba	Osoba	Skupina

- Jenom první dvě patří do oblasti totemismu (a to ještě není zřejmé, která z těchto kombinací je původní a která odvozená), zatímco zbylé dvě byly k totemismu přiřazeny nepřímo, jedna jako pouhý nástin (který načrtl Frazer v případě Motů) a druhá jako jakási ozvěna totemismu.
- Je známo, že slovo *totem* pochází z algonkinského jazyka Odžibwejů ... Výraz *ototeman*, jenž znamená přibližně něco jako „pochází z mé rodiny“. ... jde o vztah vymezující exogamní skupinu na úrovni téže generace. Tento vztah tedy vyjadřoval klanovou příslušnost.
- Tento systém kolektivního pojmenování nesmí být spojován s nějakou vírou, například že každý jedinec může vstoupit do spojení se zvířetem, jež se tak stane jeho strážným duchem.
- Ale ať jsou klany sestaveny jakkoliv, nenašla se u Odžibwejů žádná víra, že členové klanu pocházejí z totemického zvířete; a žádné takové zvíře nebylo nikdy předmětem nějakého kultu.
- Zcela odlišný systém vytvářejí na rozdíl od totemických pojmenování „duchové“ nebo *manido*; jejich soubor vzniká podle pravidel ekvivalence a je stupňovitý. ... systém totemických bytostí a *manido* se překrývá v případě vodních duchů, kteří u Odžibwejů patří do obou systémů. ... Všechny potravinové zákazy zaznamenané u Odžibwejů pocházejí ze systému *manido*... zákaz se týká vždy jedince. ... Rovněž získat strážného ducha se považovalo za osobní odměnu.

- Raymond Firth prováděl průzkum v oblasti Tikopie a přispěl k objasnění obrovské složitosti a nesoudržnosti věr a zvyků... vnucuje představu, že ke dvojicím *skupina-jedince a příroda-kultura*, je třeba přidat ještě třetí kategorii, kam patří odlišné druhy vztahů, které vznikají mezi krajními body obou zmíněných dvojic; přijatelný je vztah symbolický či příbuzenský, vztah totožnosti nebo jenom jistého zájmu, přímý nebo nepřímý vztah a tak dále.
- Vztah mezi lidmi a některými rostlinnými druhy se na Tikopii projevuje ve dvojí rovině: sociologické a náboženské.
- Zákazy týkající se totemů jsou různého druhu, někdy může jít o zákaz jíst totemické zvíře nebo rostlinu, ale netýká se samotného zabíjení, například v případě škodlivosti pro celou společnost. Zákaz se také může týkat celé společnosti nebo jen jednoho klanu, případně jen několika jedinců.
- Firth se vrací slovo od slova k Boasovu závěru, že totemismus není jevem *sui generis*, ale zvláštním případem vztahů, jež se vytvářejí mezi člověkem a ostatními prvky přírodního prostředí.

Druhá kapitola je věnovaná prostředí Austrálie, které je velmi bohaté na různá společenství skýtající velké pole pro výzkum totemismu. Hlavní pozornost je věnovaná výzkumu A. P. Elkina s ohledem na badatele kteří jej inspirovali nebo jejich pole výzkumu se překrývalo s Elkinovým, např. Van Gennep, Radcliffe-Brown nebo Strehlow.

Elkin rozdělil totemismus na individuální, pohlavní a snový totemismus. Kromě těchto tří druhů uznává, že je možné nalézt i takové druhy, které ne zcela odpovídají jednomu z jím stanovených základních druhů.

Protože australský totemismus je silně spjat s uspořádáním klanů v polovinách nebo sekcích nelze jej pochopit bez pochopení systému dělení společnosti do těchto částí a také systému vztahů uvnitř společnosti mezi jednotlivými částmi. V tomto se však trochu ztrácím, takže mi postačí jen částečné pochopení totemických systémů Austrálie.

- Všechny společnosti „bez tříd“ zaujímají geograficky okrajové postavení. ... Společnosti s matrilineárními polovinami jsou rozmístěny na jihu a jihozápadě. ... Společnosti s patrilineárními polovinami se rozkládají na severu kontinentu. ... V Austrálii se vyskytují také společnosti s organizacemi o čtyřech nebo osmi sekcích.
- ... exogamie má za následek a pravděpodobně i za cíl pospojovat různé zvláštní společnosti, které by se jinak nedaly dohromady. ... taková instituce slouží k zesílení soudržnosti ani ne tak členů uvnitř jednoho klanu jako spíš různých klanů vůči celé společnosti.
- Elkinovo zkoumání australské společnosti prostřednictvím totemismu navrhuje tři měřítka pro stanovení totemické soustavy: způsob, jakým jsou totémy rozdělovány mezi jednotlivce a skupinami (podle pohlaví, nebo příslušnosti ke klanu, k polovině, atd.); významu, tedy jakou úlohu hraje totem vůči jednotlivci (jako pomocník, strážce, průvodce nebo symbol sociální či kulturní skupiny); funkce, která odpovídá úloze, jíž totem hraje ve skupině (řízení sňatků, morální a sociální tresty, metafyzika atd.)
- „Individuální“ totemismus zahrnuje vztah mezi kouzelníkem a daným zvířecím druhem. Zvíře

nabízí jednak pomoc, jednak je posel či zpravodaj.

- „Pohlavní“ totemismus lze nalézt u společenství, kde totemy slouží jako označení pro jednu skupinu pohlaví.
- „Snový“ totemismus funguje na základě zjevení totému budoucí matce, když pocítí první příznaky svého těhotenství, někdy také po požití masa, které se jí zdá být nadpřirozeného původu, protože je velice tučné.
- Od totému určeného ve snu se liší „kulturní“ totem, který bývá určen místem narození dítěte.
- Hlavním problémem australského totemismu je to, že se spojuje s pravidly uzavírání sňatků. Problém bývá také v tom, že každý kmen má jiná pravidla pro přidělení totému novorozenému dítěti.
- Dochází k odlišení nereprodukovatelných „druhů“: nejprve je to individuální totemismus; pak skupinový totemismus uvnitř něhož lze rozlišit jako poddruhy pohlavní totemismus, totemismus polovin, sekcí, podsekcí a klanů (patrilinéárních nebo matrilineárních); totemismus kulturní, který je náboženského původu a skýtá dvě možnosti: totemismus patrilinéární a podle „zplození“; a konečně snový totemismus, jenž může být skupinový nebo individuální.

Ve třetí kapitole nazvané „Funkcionalistické totemické soustavy“ se Lévi-Strauss věnuje hlavně totemickým teoriím Radcliffe-Browna, který přišel hned se dvěma lišícími se teoriemi, společně s Malinowským a Durkheimem.

- Malinowski napsal: „Totemismus se jeví jako požehnání, jež poskytuje náboženství primitivnímu člověku v jeho úsilí získat z okolí vše, co potřebuje, tedy v jeho boji o živobytí.“
- Totemismus není kulturním jevem, ale pouze „přirozeným výsledkem přírodních podmínek“. Svým původem a ve svých projevech vychází z biologie a psychologie, nikoliv z etnologie. Už nejde o to, proč se totemismus vůbec objevuje a v jakých formách, neboť jeho pozorování, popis a rozbor mají jen druhotný účinek. Jedinou otázkou, kterou lze s úspěchem položit – ale má vůbec smysl ji klást? – potom je, proč se totemismus nevyskytuje všude.
- Radcliffe-Brown dával pojetí totemismu neshodně dohromady na podkladě údajů o navzájem odlišných institucích. ... „Je možné dokázat, že totemismus je jenom zvláštní podobou obecně přítomného jevu, který se vyskytuje ve všech lidských kulturách, ale ve velmi odlišných podobách.“
- Radcliffe-Brown tedy obrací durkheimovský výklad, podle kterého totemy jsou předmětem rituálních postojů, protože původně sloužily jako sociologické symboly. Podle Radcliffe-Browna je však příroda spíše začleněna do sociálního uspořádání, než aby platilo, že je mu podřízena.
- Pro Malinowského, stejně jako je tomu v této první teorii u Radcliffe-Browna, platí, že se zvíře stává „totemickým“ až poté, co bylo uznáno jako „dobré k jídlu“. Pak se však nabízí otázka, co vede společnosti k tomu, aby jako totemy uznávali i zvířata, která nejsou „dobrá k jídlu“. K tomu se vyjádřila McConelová, která ukazuje na jejich ekonomické zájmy. ... některé

negativně vnímané totemy jsou jako totemy uznány protože jsou buď důležité v rámci fungování přírody, aby společnost nedošla k újmě např. kvůli špatné úrodě, nebo protože stejně tak jak mohou uškodit společnosti, mohou uškodit i nepřátelům.

- Podle Malinowského jsou obřady a magické úkony prostředky, které člověku umožňují odstranit nebo zmírnit úzkost a strach, jimž podléhá vždy, když podniká něco, za čím lze tušit nejistý výsledek.
- Nevíme a nikdy nebudeme vědět nic o původu věr a zvyků, jejichž kořeny jsou kdesi v dávné minulosti; ale pokud jde o současnost, je zřejmé, že sociální postoje nejsou otázkou živelných projevů běžných pocitů každého jednotlivce. Lidé nejednají jako členové skupiny v souladu s tím, co prožívá člověk jako jedinec; každý se chová podle toho, co a jak je mu přikázáno a dovoleno. Zvyky jsou dány vnějšími pravidly a teprve potom jsou předmětem vnitřních pocitů, takže tato pravidla předurčují individuální pocity stejně tak jako okolnosti, za nichž se mohou nebo musí projevit.
- Durkheimova nauka o totemismu vychází z potřeby citovosti a v ní dosahuje vyvrcholení... totemy pro něho představovaly pokusy o vyobrazení světa zvířat a rostlin. Ale proč potom lidé pomocí těchto znaků začali vyjadřovat svou klanovou spřízněnost? Durkheim říká, že právě z důvodů „pudové náklonnosti“, jež vede „kulturně zaostalé lidi zapojené do společenského života k tomu, aby se zvěčňovali pomocí obrazů, které jim připomínají toto společenství“.

Čtvrtá kapitola se věnuje hlavně tématu výběru určitých zvířat nebo rostlin jako totemů. Masožravci jsou oblíbení, protože se chrání a udržují při životě tím, že útočí na jiná zvířata a lidé tuto útočnost vidí u svých předků.

Zvířata bývají oblíbenější než rostliny, protože jsou lidem podobnější díly schopnosti se pohybovat a vyjadřovat určitou škálu pocitů. problém nastává u pokusu vysvětlit proč jsou za totemy vybírány předměty, pocity nebo astronomické úkazy.

- Přírodní druhy, jež se vyskytují v polynéském totemismu tvoří nejčastěji pozemská nebo mořská zvířata; rostliny, ačkoliv se tam také vyskytují, nemají nikdy rozhodující postavení. Zdá se, že přednostní uplatnění zvířat je možné vysvětlit vírou, že chování totemu vychází z poznatků, jak se ve svých činech a úmyslech projevují bohové. Protože rostliny jsou nepohyblivé, nemají o ně proto zájem. Dávají přednost hlavně druhům s velkou pohyblivostí a silou, jež jsou schopné velmi různých pohybů; neboť ty mohou navíc poskytovat překvapivé vlastnosti, jež se řadí k prostředkům, jimiž se vyznačují nadpřirozené bytosti.
- Totemický vztah tedy není možné hledat ve vlastnostech totemu, ale v jeho spojení s duchem.
- Radcliffe-Brown ve své druhé totemické teorii uvádí, že podobnosti a rozdílnosti, jež se vyskytují mezi zvířaty, jsou přeloženy do slov o přátelství nebo soupeření. Jinak řečeno, svět zvířat a jejich chování se převádí do povahy sociálních vztahů, jakými se vyznačuje společnost lidí.
- Jisté přírodní druhy nejsou tedy vybrány jenom proto, že jsou „vhodné k jídlu“, ale proto, že jsou „vhodné k zamyšlení“

Závěrečná kapitola je věnovaná převážně teorii totemismu filozofa Bergsona, který čerpal jen z informací terénních výzkumů jiných badatelů, nikoliv ze svých vlastních. navíc na totemismus nahlížel z jiného úhlu než antropologové, etnologové a sociologové.

- Bergson vidí v totemismu prostředek exogamie, kterou vnímá jako pud, jenž má bránit biologicky nebezpečným svazkům mezi blízkými příbuznými.
- Tak tedy, když se (členové dvou klanů) hlásí ke dvěma zvířecím druhům, není to proto, že by podlehlí nějakému pudu živočišnosti, ale proto, že kladou důraz na dualitu.
- Nejprve se klan přisvojuje „pudové“ jistý symbol, jenž může být pouze povšechným náčrtem nějakých prvků. A následně „rozezná“ v tomto náčrtu zobrazení zvířete a to pak může podle potřeby měnit. Vzhledem k záměně kladu a jeho symbolu je nakonec toto zobrazení považováno za posvátné.
- Člověk je ve své jednoduchosti podobný ostatním tvorům, ale je schopen se od nich odlišit stejně tak, jako je umí rozlišovat, tedy dokáže rozmanitost druhů využít pro zdůvodnění sociálního rozvrstvení.
- Zprávy pozorovatelů a závěry teoretiků zvýraznily výstřednost totemismu, která se mu stala údělem; totemismus především sloužil ke zdůraznění všech odlišností primitivních institucí ve srovnání s těmi, které se vyskytují v naší kultuře, což je zvláště nápadné v případě náboženských zvyklostí, kde by jinak bylo vzájemné sblížení na základě zřejmých podobností poměrně snadné. neboť právě utkvělá představa, že totemismus patří mezi náboženské představy, ho v očích pozorovatelů vzdalovala od „civilizovaných“ náboženství i za cenu různých způsobů zesměšňování ze strachu, aby se mezi primitivními a našimi náboženskými formami nezjistila nějaká spojitost; aby se nestalo to, co Durkheimovi: našťěstí v jeho případě nešlo staré vztahy vtěsnat do nové formy, neboť byly zbaveny jak počátečních vlastností, tak totemických i náboženských představ.

V doslovu je zmíněno, že Lévi-Strauss tuto knihu myslel, spíše jako úvod, který má vést k dalšímu studiu této problematiky. A i já se k tomuto názoru přikláním, protože celá kniha na mě působí jako souhrn několika teorií totemismu, aniž by se sám autor k některé přiklonil nebo předložil nějaké vlastní závěry nebo teorie.

Každopádně je jasné, že nelze o totemismu jasně a stručně říct, co to vlastně je, protože jevy, označované jako totemismus se v různých částech světa různí.